

ШЛЯХИ ПОМ'ЯКШЕННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ СВІТОВОЇ РЕЦЕСІЇ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 1(36), с. 121–125

Аналізуються шляхи можливого пом'якшення негативних наслідків світової рецесії на економіку України з урахуванням впливів боргової кризи ЄС та потенціалу розвитку країни.

Незважаючи на те, що поточні рівні спаду світової економіки не визначені як довгострокове явище [1–3], експерти очікують другу хвилю економічної рецесії найближчим часом. Спад ділової активності, зменшення обсягів виробництва і послуг, прискорене зростання бюджетних дефіцитів, скорочення споживання, зростання рівнів безробіття та інфляції, соціальна незахищеність все більшою мірою демонструють ознаки невдалих дій з подолання наслідків не лише в окремих країнах, а навіть регіонах світу. Насторожує як поглиблення і масштабність зазначених явищ, так і непередбачуваність наслідків цих подій для України та світової економіки в цілому. У зоні ризику повторної хвилі економічної рецесії 2007–2009 рр. опинилися не лише провідні країни та регіони світу (США, Японія, країни PIGS), а й більшість країн, що розвиваються. При цьому залишаються невизначеними масштаби і час, коли і де це може трапитись. В умовах, коли практично всі без винятку структурні дисбаланси й перекоси світової фінансово-економічної системи, незважаючи на певні зусилля країн “великої сімки” і навіть “великої двадцятки”, ефективно не вирішуються, важко прогнозувати інший, оптимістичний розвиток подій.

На початку липня 2011 р. спостерігалася паніка на всіх світових фінансових ринках, якій наслідувала хвиля розпродажів ризикованих активів через загострення боргових проблем Греції, що є небезпекою фінансовій

стабільності зони євро. Проте перспективи подолання боргової кризи та рекапіталізації банківської системи Греції поліпшилися з наступною заміною прем'єра на більш лояльну до Брюсселя фігуру. Ця заміна була цілком очікуваною, оскільки розвиток подій за сценарієм Папандреу загрожував посиленню дезінтеграційних процесів у Єврозоні.

На тлі попередньої хвилі економічного занепаду у розвинених країнах відбувалося стрімке розширення кредитування домашніх господарств, корпоративного сектору, що зумовило відповідне зростання державних у тому числі й адміністративних витрат, і сприяло безпрецедентному росту споживання. А це, у свою чергу, здійснювалося переважно за рахунок зростання боргового навантаження та проїдання власного капіталу. При цьому найкрупніші міжнародні банки та світові фінансові організації найактивнішим чином сприяли втягуванню країн Південної та Східної Європи до системи нееквівалентного зовнішньоекономічного обміну за рахунок прискореного збільшення боргового тягара та цілеспрямованих дій з деіндустріалізації регіону і наступним перетворенням цих країн у ринки збуту для продукції глобальних ТНК.

Водночас поживалення на фінансових ринках та стрімке зростання котирувань, що було зумовлено негативною інформацією по боргових зобов'язаннях країн Єврозони, носило спекулятивний характер та відбивало

бажання відіграти падіння останніх місяців 2011 р. і завершити рік у “зеленій зоні” (плюсах). На цьому також позитивно відбилися домовленості про списання 50 % боргу Афін та отримання екстреного траншу фінансової допомоги у розмірі 130 млрд євро. Проте такі заходи у принципі не здатні розв’язати глибинні проблеми ні Греції, ні Португалії, ні Ірландії та Іспанії (країн PIGS), й практично усієї Східної Європи, оскільки їм просто немає чого запропонувати європейському ринку внаслідок відсутності конкурентоспроможних виробництв та сталих джерел прибутку. За такої ситуації вступ України до ЄС є насамперед інтересом Європи, а не навпаки, оскільки Україна має конкурентні галузі (металообробка, літакобудування, хімічна промисловість), наявний природний капітал (земельні, водні, мінеральні ресурси), дешеві кваліфіковані трудові ресурси плюс потенційний ринок збуту — 45 млн споживачів.

Очевидним є і той факт, що без розвитку новітніх технологій, відродження конкурентоспроможних виробництв та проведення активної антимонопольної політики ні периферійна Європа, ні Україна не в змозі подолати системну кризу. До того ж, заходи бюджетної економії, що передбачають скорочення витрат на освіту, медицину, пенсії, соціальні пільги, без стимулювання підприємницької ініціативи, державної підтримки економіки та обмеження впливу світових монополій може привести до ще більшої деградації економіки і загострення соціальних конфліктів.

Боргову кризу, дефіцит бюджету та рівень безробіття неможливо подолати за наявними темпами зростання економіки (табл. 1). А такий захід, як реструктуризація боргових зобов’язань, у принципі не здатний розв’язати структурних проблем в економіці країн периферійної Європи, зокрема на тлі народження бюджетної кризи у ряді системоутворюючих ЄС країн (Франції та Німеччини). До того ж, існує точка зору, що кризові явища в ЄС — це наслідок кризи самої моделі європейської інтеграції, яка здійснювалася протягом останніх 30-ти років у напрямку на південь і схід, головним чином, в інтересах найкрупніших західноєвропейських корпорацій і міжнародних банків. Під наголоси про входження до лона європейської цивілізації та лібералізації зовнішньоекономічних відносин, зняття обмежень та транскордонний рух капіталів, товарів і послуг відбувався розпродаж найрентабельніших і конкурентоспроможних виробництв.

При цьому ті компанії і навіть галузі, що являли небезпеку для ринкових позицій європейських ТНК, поглиналися, закривалися чи банкрутіли. Треба віддати належне, що більшість промислових підприємств і банків, не витримуючи конкуренцію з міжнародним капіталом, через ряд об’єктивних причин (вартість капіталу, ефект масштабу виробництва, трансфертне ціноутворення, міцне політичне лобі та ін.) були змушені або об’явити себе банкрутами, або вписатися у відтворювальний контур західно-

Таблиця 1

Макроекономічні показники країн Європи на початку 2010 р.

Країни	Державний борг, % ВВП	Зовнішній борг, % ВВП	Дефіцит бюджету, %	Рівень безробіття, %	Економічне зростання, %
Великобританія	68,1	320,4	11,5	7,6	-4,9
Ірландія	64,0	925,3	14,3	11,9	н.д.
Греція	115,1	170,0	13,5	16,5	-2,0
Португалія	76,8	232,3	9,4	9,6	-2,7
Італія	115,8	118,4	5,3	7,8	-5,0
Іспанія	53,2	168,1	11,2	9,0	-3,6
Україна	93,5	39,8	5,0	9,0	+ 4,3

Джерело: Європейський центральний банк [4]

європейських монополій на умовах аутсорсингу.

Тому в умовах, коли економіка (наприклад, Греції) скорочується на 5,5 %, промислове виробництво падає на 11,7 %, роздрібні продажі — на 4,3 %, а рівень безробіття сягає 16,5 % і до того ж бюджетний дефіцит зростає до 13,5 % ВВП, навіть масштабна реструктуризація боргу не здатна вирішити жодних соціально-економічних проблем. Така ситуація притаманна всім іншим найбільш уразливим країнам РІО8, проблема яких полягає у тому, що вони неконкурентні на ринку Об'єднаної Європи.

Протягом останніх років, за офіційними джерелами інформації, економіка України, навпаки, характеризувалася високими темпами зростання (до 7,2 % у жовтні 2011 р., за прогнозом — 3,5–5,5 % за рік), низьким дефіцитом бюджету (4 %), невеликою інфляцією (7,5 % річних) та поліпшенням позиції платіжного балансу (табл. 2). Таке сполучення чинників можна визначити як “сприятливе макроекономічне коло”. Проте на тлі кількох років економічного зростання спостерігаються “уповільнення” темпів поліпшення життя багатьох працюючих і погіршення добробуту пенсіонерів, жителів сільської місцевості й інших уразливих груп населення. І це істотно впливає на політичний процес, а з наближенням президентських виборів цей вплив посилюватиметься. На жаль він не зникне й після них. У цьому контексті політичній еліті потрібно буде вирішувати два основних завдання — знайти способи інтенсифікації

темпів економічного зростання і забезпечити поліпшення умов життя для найнезахищеніших груп населення.

Нині економіка України — одна з динамічніших серед усього зростаючого регіону СНД. За останні п'ять років темпи зростання в країні становили у середньому понад 7 % на рік, реальний щорічний приріст інвестицій теж перевищував 6–9 %, проте з 2009 р. виявляє ознаки сталого скорочення у середньому на 2–3 % за рік. Інфляція вимірювалася однозначними числами, а обмінний курс гривні залишався стабільним; при цьому в умовах світової кризи країна зберегла конкурентоспроможність певних експортних галузей (зокрема, ракето- і літакобудування). У результаті скорочення негативного сальдо платіжного балансу відбулося певне накопичення валютних резервів.

Зважаючи на обсяги тіньової економіки, які, за оцінками експертів, в Україні вищі, ніж у країнах ЦСЄ, оцінка зростання ВВП, яка спостерігається останнім часом, навряд чи занижена. Тому, щоб наблизитися до країн Європи за рівнем добробуту, Україні необхідно забезпечувати довгострокове економічне зростання.

Економічний підйом України спирався на дві основні групи чинників. По-перше, економічна політика на початку 2000-х років значно поліпшилася, що зумовило зростання продуктивності у відповідь на ринкові стимули.

По-друге, чинники виробництва — капітал і праця — були і залишаються, особливо від-

Таблиця 2

Платіжний баланс та державний борг України (млрд дол.)

Станом на:	Платіжний баланс	Державний та гарантований державою борг
31.12.2010	-0,681	54,3
31.01.2011	+0,26	54,6
28.02.2011	+1,364	56,2
31.03.2011	-0,511	56,4
30.04.2011	+1,034	58,2
31.05.2011	+0,023	57,8

Джерело: Державний комітет статистики України [5]

носно праці, дуже “дешевими”, а отже, конкурентоспроможними. Про це свідчить низька частка заробітної плати у собівартості продукції, а на початку економічного підйому (п’ять років тому) — наявність надлишкових виробничих потужностей внаслідок глибокого падіння обсягів виробництва попереднього десятиріччя.

Разом з цим, в умовах поглиблення кризи — підвищення інфляції, втрати валютних резервів, чи впливу інших зовнішніх шоків — в Україні може відбутися уповільнення зростання продуктивності порівняно зі збільшенням заробітної плати і доходів.

Чи довго зберігатиметься сприятлива макроекономічна ситуація в Україні на тлі розгортання депресивних явищ світової економіки? Складно дати відповідь. Проте низка проблем якісного характеру вказує на зниження темпів зростання української економіки у найближчому майбутньому. До того ж, прямі зарубіжні інвестиції усе ще залишаються на низькому рівні, а саме вони відіграють важливу роль у розвитку господарської інфраструктури та інновацій, і за їх відсутності можуть виникнути перешкоди в подальшому економічному зростанні.

Економічне зростання може тривати за рахунок певних запасів міцності, забезпечуваної конкурентоспроможністю виробництва, що дасть можливість зростати економіці України порівняно високими темпами.

Незалежно від чинників уповільнення економічного зростання, необхідна адекватна державна макроекономічна та структурна політика для пом’якшення чи запобігання спаду й залучення країни до світових кризових процесів. Задля цього Національний банк та уряд України мають проводити зважену грошово-кредитну та податково-бюджетну політику: уникати серйозного дефіциту бюджету чи високих рівнів безробіття та інфляції.

У короткостроковій і середньостроковій перспективі українській владі потрібно визначитися по двох ключових питаннях макроекономічної політики. По-перше, утримати стабільність обмінного курсу на тлі поступового впровадження цільового інфляційного стимулювання економічного зростання (при-

клад Китаю та Південної Кореї). По-друге, забезпечити санацію банківських кредитів, та їх переорієнтування зі споживчих на виробничі цілі інвестування, посилюючи вплив мусульманських банківських інвестицій через збільшення їх частки в уставних фондах. Цім цілям посприяло б подальше посилення регулювання та банківського нагляду; підвищення капіталізації комерційних банків і вдосконалення систем оцінки якості кредитного портфеля.

До того ж, довгострокове економічне зростання неможливо забезпечити за відсутності прозорості, конкуренції та верховенства права, які одночасно забезпечують відносно однорідний підхід до державного регулювання економіки і дотримання прав власності. На практиці в Україні впровадження цих принципів у рішення економічної політики виявилось дуже складною проблемою.

В Україні існує ряд конкретних напрямів, де цей підхід може бути особливо продуктивним:

- Чітке розмежування суспільних і приватних інтересів, особливо у випадку державних холдингів на зразок “Укрнафтогаз” та обленерго, які мають стати прозорими і підзвітними уряду та суспільству, і при управлінні якими не потрібно зважати на приватні чи політичні інтереси.
- Забезпечення більшої корпоративної прозорості на всіх рівнях, у тому числі й у приватному секторі.
- Дотримання принципу рівноправності щодо втручання або вибіркової “поблажливості” до підприємств із боку податкових чи інших регулюючих органів. На жаль, запроваджена податкова реформа не виключає невинуватених податкових пільг і привілеїв.
- Забезпечення прозорості у впровадженні земельної реформи і створенні відповідних державних інститутів для супроводження й контролю земельних відносин. Це ж стосується і приватизації залишків державних виробничих фондів. Якщо уряд не здатен забезпечити проведення торгів на дійсно кон-

курсній основі в досить простих рамках приватизаційного аукціону, навряд чи йому можна довіряти здійснення складніших функцій регулювання.

- Удосконалення судової системи та забезпечення її незалежності. Це питання часто є однією з основних проблем, пов'язаних з інвестиційною привабливістю України.
- Забезпечення підтримки наукових й освітніх закладів не лише за рахунок кращого фінансування, а й шляхом захисту їх репутації, через упровадження й підтримку міжнародних стандартів.

Більшість заходів мають доповнювати один одного, особливо у сфері зниження тиску корупції, скасування ще існуючих не виправданих податкових пільг, посилення принципів обов'язкового дотримання положень контракту, підвищення корпоративної прозорості та прозорості при продажах державних активів, що посилює б приплив прямих іноземних інвестицій, підвищило б ефективність виробництва і сприяло б подальшому зростанню економіки й добробуту населення.

Реалізація таких заходів потребує прийняття непопулярних рішень та реформ, зокрема у сфері забезпечення соціальних гарантій. Проте уряд та Верховна Рада України мають діяти в інтересах усього суспільства, і впроваджувати заходи для усіх верств населення, не захищаючи інтереси обмеженого кола "обраних". Спроби розв'язати глибокі структурні проблеми за рахунок середнього класу та бідніших верств населення у таких

умовах можуть спричинити загострення соціальних конфліктів та занепад економіки на кшталт останніх подій у країнах PIGS. Для ефективного впровадження реформ потрібно вивести національні капітали із офшорів та "тіньового" сектору, постійно відстежувати, наскільки поточна ситуація відповідає сучасним світовим викликам і адекватно на них реагувати з метою запобігання негативним наслідкам.

Література

1. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
2. Гайдуков Л. Ф. Міжнародні відносини та зовнішня політика / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губернський. — К.: Либідь, 2001. — 621 с.
3. Новицький В. Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку. — К.: НАУ, 2004. — 268 с.
4. Press release 30, April, 2012. Euro area economic and financial developments by institutional sector — fourth quarter 2011 // [Електронний ресурс] / Европейський центральний банк. — Режим доступу: http://www.ecb.int/press/pdf/ffi/eaefd_4q2011.pdf
5. Платіжний баланс та державний борг України // [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Лисоволик Б., Фільюлі Л. Як зберегти високі темпи економічного зростання в Україні // Дзеркало тижня. — № 32. — 14 серп. — 2004. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dt.ua/economics/yak_zberegiti_visoki_tempi_ekonomichnogo_zrostannya_v_ukrayini-40792.html

Досліджено особливості світової рецесії та її наслідки для економіки України, запропоновано шляхи можливого пом'якшення негативних явищ і процесів з урахуванням побудови моделей розвитку.

Исследованы особенности мировой рецессии и ее последствия для экономики Украины, предложены пути возможного смягчения негативных явлений и процессов на основе построения моделей развития.

Features of the global recession and its impact on Ukraine's economy are investigated, the possible ways to mitigate the negative effects and processes including building models of are proposed.

Надійшла 1 жовтня 2012 р.